

О.В. Олькіна – студентка IV курсу факультету цивільної та господарської юстиції Одеської національної юридичної академії; науковий керівник – канд. юрид. наук, ст. викладач кафедри конституційного права Одеської національної юридичної академії М.В. Афанасьєва

ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ УПОВНОВАЖЕНОГО З ПРАВ ЛЮДИНИ

Інститут Уповноваженого з прав людини є для України новим. Разом з тим, в світовій практиці він займає важливе місце серед органів, що здійснюють контроль за діяльністю апарату управління і захищають права осіб. Його зміст і діяльність відкрили новий розділ у відносинах між державою і громадянином, між особами, наділеними владою, і керованими.

Цей інститут справедливо вважається важливим чинником зміцнення законності в діяльності виконавчої влади. У різних країнах він називається по-різному: омбудсмен, проведор, медіатор, Уповноважений тощо. Узагальнене, майже загальноприйняте найменування цієї посади – омбудсмен. Сам “термін” “омбудсмен” походить від слова “umbud”, яке в середньовічній шведській мові означало силу або авторитет, або особу, яка була перекладачем чи представником інших осіб.

Вперше така посада була введена в Швеції в 1809 р. і отримала назву “Парламентський омбудсмен”. Зміни суспільних умов на межі XVIII-XIX століть сприяли виникненню в Швеції конституційних норм. Для того, щоб урівноважити широкі повноваження короля з повноваженнями парламенту, останньому надавалося право обирати спеціального парламентського комісара (омбудсмена) для здійснення нагляду за дотриманням законодавчих актів парламенту судами й іншими органами влади. Із самого початку цей орган був наділений функціями здійснювати конституційний контроль за діяльністю виконавчої влади і інших органів, а також сприяти поліпшенню захисту прав громадян від свавілля адміністрації.

У державно-правовому сенсі омбудсмен розглядається як гідна довіри незалежна особа, уповноважена парламентом на охорону прав окремих громадян, що здійснює опосередкований парламентський контроль у формі нагляду за всіма державними посадовцями, але без права зміни ухвалених ними рішень.

Ідея створення подібної посади широко розповсюдилася. Другою країною, що заснувала подібний орган, стала Фінляндія (1919 р.). Потім цей інститут був створений в Данії, Норвегії, Новій Зеландії, Франції, Великобританії, інших країнах Європи, Америки, Азії, Африки.

Розповсюдження і становлення інституту омбудсмена супроводжувалося активними міжнародними дебатами з цього приводу. Світова практика доводить, що навіть в країнах з розвиненими системами контролю відчувається потреба в публічно-правових засобах захисту. Так, Франція, що має добре розвинену систему адміністративної юстиції, ввела в 1973 р. посаду медіатора.

Досвід свідчить, що потреба в цьому інституті утворюється тоді, коли виникає необхідність додаткового захисту прав громадян проти адміністративного свавілля. Зростання державної і адміністративної діяльності сприяє появі суперечливих інтересів влади і громадянина. Цій тенденції сприяє і постійне зростання числа працівників державного апарату, велика кількість правових норм, перевантаженість адміністративних судів. Розповсюдження інституту омбудсмена і включення його в конституційно-політичну систему низки країн пояснюється проникненням держави у всі соціальні області життя суспільства, зростанням державного апарату, який, діючи в рамках права, може ущемити громадянина.

З погляду громадянина, омбудсмен є перш за все посадовцем, до якого можна звернутися у разі незадоволеності адміністративним рішенням, процесом його ухвалення, а також діями працівників державного апарату.

Відомство омбудсмена належить до найвищих органів держави, не будучи в той же час ні органом законодавчої влади, ні органом виконавчої влади, ні судовим органом. Найважливіша особливість омбудсмена – незалежність.

У більшості країн світу він обирається парламентом на термін повноважень останнього і звітує перед ним. Свої контрольні функції омбудсмен здійснює за власною ініціативою, на вимогу і за скаргами громадян. У різних країнах сфера компетенції омбудсмена неоднакова. В деяких державах наглядові функції омбудсмена розповсюджуються, хоч і в обмежено, на діяльність судових органів, адміністрації в'язниць, муніципальних органів, психіатричних лікарень. У низці країн створюються спеціалізовані омбудсмени, наприклад з питань військового управління, з проблем рівноправ'я жінок і чоловіків тощо.

Основний метод роботи омбудсмена – розгляд і перевірка скарг, що поступають від громадян. Практично у всіх країнах громадяни мають прямий контакт з омбудсменом. Винятком є Франція і Великобританія, де скарги подаються тільки через членів парламенту. Здійснюючи свої обов'язки щодо розгляду скарг, омбудсмен володіє широкими повноваженнями: він може зажадати необхідні акти для перевірки, знайомитися з документами, проводити перевірочні дії, вимагати пояснень від посадовців і громадян. У своїй діяльності омбудсмен не зв'язаний вузькоюридичними міркуваннями, він спостерігає не тільки за законністю, але і за доцільністю актів і дій адміністрації та наслідками їх виконання. Як посередник між громадянами і державними органами, він не має права змінювати рішення адміністративних органів.

Конкретні форми реагування омбудсмена на порушення прав громадян вельми різноманітні: подання, рекомендації, звернення, скарги до Конституційного Суду тощо. Одним з класичних форм реагування Уповноваженого при виявленні в ході розгляду скарги громадянина порушення його прав і свобод є висновок, що містить рекомендації стосовно можливих і необхідних заходів відновлення порушених прав і свобод. Важливою формою реагування, яка властива всім омбудсменам, є щорічна доповідь парламенту, де аналізуються найбільш порушення прав громадян,

що часто зустрічаються, наголошуються недоліки в діяльності адміністрації, висловлюються рекомендації по вдосконаленню законодавства, практики його застосування.

Олькіна, О.В. Правовий інститут уповноваженого з прав людини [Текст] / О.В. Олькіна ; наук. кер. М.В. Афанасьєва // Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти : збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених (8-9 грудня 2006 р.). – Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 143-145.